

TAKOMST FOAR IN UNYK LÂNSKIP

Noardlike
Fryske Wâlden

HANDLEIDING
LEERKRACHT GROEP 7 & 8

Download het lesmateriaal via
WWW.NOARDLIKEFRYSKEWALDEN.NL/LESPAKKET

Landschapsbeheer Friesland

NATUUR- & DUURZAAMHEIDSEDUCTIE

Inhoudsopgave

Lesmoment 1 Noardlike Fryske Wâlden

Pagina 7

- Leerlingenboekje opdracht 1 t/m 3

Lesmoment 2 Wâldfrysk

Pagina 8

- Leerlingenboekje opdracht 4
- Oefenen liedjes 'Wâldsang' en 'Alle gear nei bûten'

Lesmoment 3 Elzensingel

Pagina 11

- Leerlingenboekje opdracht 5 en 6

Vorbereiding veldwerkdag

Pagina 12

- Instructies voor de leerkracht
- Programma bij de boer(in)
- Protocol veiligheid / aansprakelijkheid
- Protocol kinderen op een boerenwagen

Veldwerkdag

Pagina 17

- Instructies creatieve opdrachten 1 en 2

Na de veldwerkdag

Pagina 21

- Leerlingenboekje en ervaringen doornemen
- Getuigschrift uitreiken
- Extra: Opdracht 7 Maak een muurkrant op school of thuis

Bijlagen

Pagina 23

- Kaart Noardlike Fryske Wâlden
- Zelf een luchtfoto maken
- PowerPoint presentatie ontstaansgeschiedenis
- Brief voor de ouders
- Antwoordenformulier bij leerlingenboekje

Voorwoord

Met het educatieproject 'Takomst foar in unyk Lânskip' ontdekken sinds 2008 ieder jaar bijna duizend bovenbouwleerlingen van basisscholen in Noordoost-Friesland hun eigen, bijzondere leefomgeving: Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden.

Op school leren zij over de historie en de natuurwaarde van dit bijzondere coulisselandschap. Daarnaast gaan zij één dag zelf met natuurbeheer aan de slag bij een boer in de buurt. Die dag gaan ze op zoek naar de soortenrijkdom in de elzensingels en dykswallen en leren ze hoe het landschap onderhouden moet worden zodat dit ook voor volgende generaties behouden blijft. Een onvergetelijke dag die ze zich later nog zullen herinneren.

Met het lespakket worden leerlingen zich bewust van de bijzondere natuurwaarden in de Noardlike Fryske Wâlden en de daarbij behorende biodiversiteit. Met die bewustwording zullen zij zich eerder inzetten voor het behoud van dit landschap. Daarmee sluit dit lesprogramma aan op doel 15 "Leven op het Land" van de Sustainable Development Goals*.

Het project is een samenwerking van de NME-centra De Naturij, Pingo & Pet en De Klyster, vereniging Noardlike Fryske Wâlden en Landschapsbeheer Friesland en wordt mede mogelijk gemaakt door de provincie Fryslân en de gemeenten Dantumadiel, Noardeast-Fryslân, Achtkarspelen, Tytsjerksteradiel en Smallingerland.

**De SDG's zijn zeventien doelen om van de wereld een betere plek te maken in 2030. Doel 15: Bescherm, herstel en bevorder het duurzaam gebruik van ecosystemen, beheer bossen duurzaam, bestrijd woestijnvorming en landdegradatie en draai het terug en roep het verlies aan biodiversiteit een halt toe.*

“De NME-Centra in de Noardlike Fryske Wâlden verzorgen natuur en duurzaamheidseducatie voor het basisonderwijs. Al vanaf 1996 zetten zij zich in voor een groen, gezond en duurzaam Noordoost-Friesland. Dit doen zij door de natuur in de harten van kinderen te brengen en jonge mensen actief te laten ervaren hoe leuk, leerzaam, gezond én belangrijk natuur is. In deze tijd waarin steeds minder jongeren in contact komen met de natuur en waarin wij staan voor een aantal wereldwijde problemen, is NME nog nooit zo hard nodig geweest.”

NME Pingo & Pet

Max de Haan, wethouder Achtkarspelen

Tytsy Willemsma, wethouder Tytsjerksteradiel

NME De Klyster

Esther Hanemaaijer, wethouder Noardeast-Fryslân

Gerben Wiersma, wethouder Dantumadiel

NME De Naturij

Femmy Lieben, bestuurslid

“Het ‘eigen’ landschap lijkt misschien heel gewoon, maar dat is het niet. Zeker niet in de Noardlike Fryske Wâlden met het bijzondere coulisselandschap. Er zijn maar weinig agrarische gebieden waar het landschap zo goed behouden is als in de Noardlike Fryske Wâlden. De eerste lichten kinderen die aan het project heeft meegedaan is inmiddels volwassen en hopelijk is deze bijzondere lesdag tussen de elzensingels nog altijd van invloed op hun doen en denken. Als kinderen op jonge leeftijd hun omgeving leren kennen en waarderen, dan is de kans veel groter dat ze er later, op wat voor manier dan ook, rekening mee houden en misschien zelfs actief voor in gaan zetten.”

Wiebe Bouma, directeur

Landschapsbeheer Friesland

“Vereniging Noardlike Fryske Wâlden werkt met vele partners samen om de kennis over Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden, van zowel bewoners als bezoekers, te vergroten. Met dit lesprogramma bereiken we naast de leerlingen ook hun familie. Wij laten ze graag met heel andere ogen naar de omgeving kijken. Het is ook goed om te laten zien wat de rol van de boeren is in de geschiedenis en welke bijdrage zij ook nu nog steeds leveren aan het behoud en de ontwikkeling van dit bijzondere, historische cultuurlandschap.”

Albert van der Ploeg, voorzitter Vereniging Noardlike Fryske Wâlden

Wat weten de kinderen aan het eind van dit project?

- Wij wonen in of dichtbij Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden.
- Karakteristiek: coulisselandschap met elzensingels en houtwallen, zandpaden, dobben en pingo's.
- Ontstaan: jagers werden boer met eigen stukje land. Afschermen met slootjes. Slootjes ook voor afwatering.
- Waar water is groeien elzen. Vroeger kon de boer dit goed gebruiken: o.a. voor hout voor kachel, geriefhout, vee-afscheiding en eten voor vee.
- Vroeger werden daarom de singels regelmatig gesnoeid en gekapt (bracht geld in het laatje).
- Nu anders: De Boer gebruikt de elzen en houtwallen niet meer op die manier.
- Toch behouden vanwege natuurwaarden (microklimaat met plantjes en beestjes) én unieke, historische karakter.
- Inwoners worden "wâldpiken" genoemd.
- Kinderen kunnen het lied "Alle gear nei bûten" zingen.
- Kinderen weten dat "De Wâldsang" het volkslied van de Wouden wordt genoemd en snappen waarom.

Veldwerkdag

- Elzen en houtwallen vergen onderhoud. Om de 7 jaar snoeien en om de 21 jaar kappen. Dan blijft het een mooie dichte elzensingel of houtwal.
- Boeren willen verdienen aan hun bedrijf en ook het karakteristieke landschap behouden. Daarom hebben ze agrarische natuurverenigingen, zoals de vereniging Noardlike Fryske Wâlden opgericht. 80% van de boeren is lid. Zij ontvangen geld voor het onderhoud van het landschap.
- Voor het behoud van Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden moet er hard gewerkt worden. Kinderen helpen de boer!
- Kinderen herkennen een els (proppen, katjes met elzenhaantje) en weten dat de els zich via water verspreidt.
- De kinderen weten uit ervaring dat er gekapt en gezaagd moet worden om de elzensingels en de houtwallen (het coulisselandschap) te laten bestaan.

Lesmoment 1

NOARDLIKE FRYSKE WÂLDEN

Benodigdheden

- Leerlingenboekje
- Kaart Noardlike Fryske Wâlden (zie website en bijlage)
- Prints van de opdracht 'Zelf een luchtfoto maken' voor opdracht 3 (zie website en bijlage)
- Digibord
- Film Sicht op Fryslân (zie website)

WAT GAAN WE DOEN?

Leerlingenboekje hardop voorlezen met leerlingen

Leerlingenboekje opdrachten 1 t/m 3 maken

Ervaringen delen in de klas

Film Sicht op Fryslân (ruim 20 minuten) bekijken met de klas

Wat weten de leerlingen na lesmoment 1?

- We wonen in Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden.
- Mensen uit de Noardlike Fryske Wâlden worden Wâldpiken genoemd.
- Karakteristiek: De Noardlike Fryske Wâlden is een coulisselandschap met elzensingels en houtwallen, zandpaden, dobben en pingo's.
- Boeren willen verdienen aan hun bedrijf en ook het karakteristieke landschap behouden. Daarom hebben ze agrarische natuurverenigingen opgericht zoals de vereniging Noardlike Fryske Wâlden.

Lesmoment 2

WÂLDFRYSK

Benodigdheden

- Leerlingenboekje
- MP3-speler of digibord
- Geluidsbestanden (zie website)
'Allegear nei bûten' en 'Wâldsang'

Boer bringt koeien naar weide

WAT GAAN WE DOEN?

Leerlingenboekje hardop voorlezen met leerlingen

Leerlingenboekje opdracht 4 maken.

Vertalen tekst van de 'Wâldsang' oefenen of een yell verzinnen als bedankje voor de boer(in)

Ervaringen delen in de klas

Wat weten de leerlingen na lesmoment 2?

- Lied 'Wâldsang' is beluisterd. Leerlingen weten waar het nummer over gaat en dat het een soort van volkslied voor de Wâldpiken is.
- Lied 'Allegear nei bûten' is beluisterd en geoefend. Leerlingen kennen het nummer en kunnen het meezingen.
- Leerlingen kennen het lied of hebben een yell gemaakt en weten dat ze die aan de boer(in) zullen laten horen als bedankje voor het bezoek aan zijn/haar bedrijf.

Wâldsang

Moai sûnder wjergea binne de Wâlden
smuk skaadzjend beamtegrien oeral yn 't rûn.
Blier laitsjend boulân, tierige greiden
sjongende fûgels, sânich de grûn.

Maaimoanne pronkseal binne de Wâlden
't hôf klaaid yn bloeiselwyd, geal sjongt en slacht.
Kijkjes yn 't finlân rinne te weidzjen
't nôt weag't it fjild oer, swiid is de pracht.

Fryske bewenners hawwe de Wâlden
hja libje froed en from, sljocht binn' s' en rjocht.
Eang fan útwrydskens, gol en ienfâldich
altjd deselde, wêr 't men se sjocht.

Woudzang

Mooi zonder weerga zijn onze Wouden;
schaduwend lover alom in 't rond.
Blij lachend bouwland, grazige weiden;
zingende vogels, zandig de grond.

Meimaandse pronkzaal zijn onze Wouden;
't hof van bloesemwit, nachtegaal zingt.
Koetjes in 't weiland lopen te grazen;
't graan wuift op velden, alles hier blinkt.

Friese bewoners hebben de Wouden;
zij leven recht en slecht, blij en bemind.
Wars van vertoon, immer gul en
eenvoudig;
altijd dezelfde, waar men hen vindt.

*De teksten en de muziek van de Wâldsang zijn afkomstig van de CD "It Heitelân"
van het Lemster Mannenkoor. Dirigent: Harm van der Meer. Organist: Jan Overbeek.*

Allegear nei bûten

Nergens kinst sa lekker chille,
fielt in minsk him sa gau thús,
Hat it lân sa'n grutte wearde,
sa 'n soad klasse as by ús.
Yn'e Noardlik Fryske Wâlden
leit in machtich stik natoer.
Mar wy moatte 't ûnderhâlde,
mei-inoar dus nei de boer.

Allegear nei bûten.
Wat in moaie dei.
Elzensingel, dykswâl,
nim dyn seage mei.
Allegear nei bûten.
Wat in moaie dei.
Elzensingel, dykswâl,
nim dyn seage mei.

Klim oer stekjes, strún lâns paadsjes,
set de skeppe yn 'e grûn.
Mei sa'n stik kultuer-histoarje
fielt in Wâldpyk him ferbûn.
Dus de hannen út 'e mouwen.
sis no sels, wa wol dat net.
Takomst foar in unyk lânskip
ik doch mei en dat is fet.

Allegear nei bûten.
Wat in moaie dei.
Elzensingel, dykswâl,
nim dyn seage mei.
Allegear nei bûten.
Wat in moaie dei.
Elzensingel, dykswâl,
nim dyn seage mei.

*Tekst: Jurjen van der Meer
Muziek: Hans Wempe*

Lesmoment 3

ELZENSINGEL

Benodigheden

- Leerlingenboekje
- Digibord
- PowerPoint-presentatie (zie website) 'Ontstaansgeschiedenis'

Een Elzensingel

WAT GAAN WE DOEN?

Bekijken PowerPoint ontstaansgeschiedenis Noardlike Fryske Wâlden.

Leerlingenboekje hardop voorlezen met leerlingen.

Leerlingenboekje opdracht 5 en 6 maken

Ervaringen delen in de klas

Wat weten de leerlingen na lesmoment 3?

- Leerlingen kennen de ontstaansgeschiedenis van de Noardlike Fryske Wâlden: jagers werden boeren met een eigen stukje land. Dit land schermden ze af met slootjes.
- Leerlingen begrijpen waarom het landschap eruit ziet zoals het eruit ziet. Waar water is groeien elzen. Vroeger kon de boer dit hout goed gebruiken voor kachel, landafscheiding, geriefhout en voedsel voor vee.
- Vroeger werden elzensingels regelmatig gesnoeid en gekapt (bracht geld op). De boer heeft nu de elzen niet meer nodig, maar behoudt ze vanwege natuurwaarden (biodiversiteit) en het unieke karakter van het landschap.
- Leerlingen begrijpen de (gebruiks)waarde van het landschap en snappen dat de Noardlike Fryske Wâlden uniek is in zijn soort (en omvang).

Vorbereiding veldwerkdag

Het is belangrijk dat de leerlingen goed voorbereid op pad gaan. Neem daarom de instructies goed door en zorg dat de ouders geïnformeerd zijn. In de klas kun je de veldwerkdag met de leerlingen bespreken en de klas alvast in drie groepen verdelen. Op de dag zelf is de educatief medewerker jouw eerste aanspreekpunt. Je blijft verantwoordelijk voor de orde in de groep.

Vorbereiding in de klas

- Neem in het kort de veldwerkdag bij de boer even door zodat de leerlingen weten wat er van hen wordt verwacht en eventuele vragen kunnen worden beantwoord.
- Verdeel de klas in 3 groepen.
- Oefen het lied 'Alle gear nei bûten' of de yell met de groep.
- Bereid de leerlingen voor op de extra opdracht zodat ze tijdens de veldwerkdag mooie foto's kunnen maken of spullen kunnen verzamelen voor de muurkrant op school.

Vorbereiding van de leerkracht

- Informeer de ouders over deze veldwerkdag (voorbeeldbrief zie bijlage en op de website)
- Attendeer de ouders erop dat ze bij thuiskomst de kinderen controleren op teken. Kijk voor meer informatie op www.rivm.nl/tekenbeter-en-lyme
- U heeft als leerkracht de taak de creatieve opdracht te begeleiden, zorg voor assistentie van 2-3 ouders.
- Denk er aan dat de leerlingen het volgende meenemen:
 - Lunch
 - Oude, warme kleding die vies mag worden
 - Laarzen
 - Regenkleding

Lees van te voren

- De instructies voor de creatieve opdrachten 1 & 2
- Protocol Veiligheid / aansprakelijkheid
- Protocol Kinderen op een boerenwagen

Els met Elzenhaantje

Programma bij de boer

09.00 uur Ontvangst van de groep bij de boer op het erf,
de educatief begeleider legt het programma uit.

09.15 uur **Ronde 1**

Groep A	Onderhoudswerk met Landschapsbeheer Friesland
Groep B	Onderzoeksopdrachten met NME
Groep C	Creatieve opdracht met leerkracht en/of ouder(s)

10.15 uur Pauze

10.30 uur **Ronde 2**

Groep A	Onderzoeksopdrachten met NME
Groep B	Creatieve opdracht met leerkracht en/of ouder(s)
Groep C	Onderhoudswerk met Landschapsbeheer Friesland

11.30 uur Lunchpauze

11.45 uur **Ronde 3**

Groep A	Creatieve opdracht met leerkracht en/of ouder(s)
Groep B	Onderhoudswerk met Landschapsbeheer Friesland
Groep C	Onderzoeksopdrachten met NME

12.45 uur Verzamelen, afsluiten van de dag, bedanken boer(in)

13.00 uur Kinderen naar huis

Wat weten de leerlingen na de voorbereiding?

- Leerlingen weten wat van hen verwacht wordt op locatie bij de boer.
- Ze kennen de huisregels en weten dat ze ook moeten luisteren naar de boer, de veldmedewerker van Landschapsbeheer Friesland en naar de educatief begeleider.
- Leerlingen weten in welk groepje ze zitten en overhandigen thuis de ouders het briefje.
- Leerlingen weten dat er een kledingvoorschrift geldt en dat ze van tevoren moeten checken of hun fiets in orde is.
- Leerlingen weten dat ze een lunchpakketje mee moeten nemen.

Protocol

VEILIGHEID & AANSPRAKELIJKHEID

Het project “Noardlike Fryske Wâlden, Takomst foar in Unyk Lânskip” is een project waarin meerdere partijen samenwerken:

- Leden van de vereniging Noardlike Fryske Wâlden
- NME-Centra
- Landschapsbeheer Friesland

Verantwoordelijkheid

Deelname aan het project gebeurt tijdens schooltijd en valt daarom ook onder de verantwoordelijkheid van de school. Ook wanneer de leerlingen een dagje bij de boer komen, blijft de school eindverantwoordelijk. Ondanks het feit dat de eindverantwoordelijkheid bij de school ligt, achten de samenwerkende partijen het van belang dat er over de veiligheid van de kinderen gedurende het project goed nagedacht wordt.

Rolverdeling op de Veldwerkdag

Uiteraard hebben de samenwerkende partners voorzorgsmaatregelen rondom de veiligheid getroffen om de kans op ongelukken zo klein mogelijk te houden.

Echter een boerenerf is in principe niet ingericht om een klas kinderen te ontvangen (landbouwmachines, hooizolder, boerenkar, dieren, sloten). De educatief begeleider bezoekt, voor de schoolklas op excursie gaat, altijd het boerenbedrijf en bespreekt met de agrariër het veiligheidsaspect. Afgesproken wordt waar de kinderen wel en niet mogen komen. Verder wordt de agrariër uitdrukkelijk gevraagd om de omgeving, voordat de klas arriveert, te checken op veiligheid (sleutels uit de apparaten, ladders opruimen, gevaarlijke stoffen achter slot en grendel, etc).

Veiligheid

Ook het snoeien van de elzensingel is niet zonder gevaar. De begeleiders van Landschapsbeheer Friesland hebben uitgebreide veiligheidsinstructie gekregen en leren de kinderen op een verantwoorde manier omgaan met gereedschap en hanteren de geldende veiligheidsvoorschriften (handschoenen, etc.).

De educatief begeleider is aanspreekpunt voor zowel de boer(in) als de leerkracht.

Protocol

KINDEREN OP BOERENWAGEN

- De boer / tractorbestuurder moet op de hoogte zijn van dit protocol.
- Als eerste moet worden beoordeeld of de kinderen voldoende rustig zijn om op de wagen vervoerd te kunnen worden. Dit gebeurt in samenspraak met de boer, educatief begeleider, leerkracht en de werkmeester van Landschapsbeheer Friesland.
- De wagen waarop de kinderen vervoerd worden moet deugdelijk zijn.
- De werkbegeleider van Landschapsbeheer Friesland beoordeelt de deugdelijkheid samen met de eigenaar/boer.
- De wagen dient stapvoets te rijden (max. 5 kilometer per uur). Een docent of educatief begeleider loopt met de wagen mee. Zodra de docent/begeleider de wagen niet bij kan houden moet er langzamer worden gereden.
- De wagen moet voorzien zijn van rondom een 'veiligheids Gording' van ten minste 40 cm. hoogte waarbinnen de kinderen plaats kunnen nemen.
- De 'Gording' mag bestaan uit stevige hooi- of strobalen die rondom op de wagen geplaatst worden. De balen zijn aan elkaar bevestigd. Het is niet de bedoeling dat de kinderen op de balen, maar aan de binnenzijde hiervan zitten.
- De kinderen dienen tijdens het rijden stil te zitten en mogen niet opstaan.
- Er mogen zich tijdens het rijden geen ledematen buiten de omtrek van de wagen bevinden.
- Als de wagen gebruikt wordt voor het vervoer van takken, snoeihout en/of ander materiaal/materieel, dan mogen er niet tegelijkertijd personen op dezelfde wagen vervoerd worden.

Veldwerkdag

Dit onderdeel wordt uitgevoerd bij de boer(in) op het erf.

Benodigheden

- Camera/verrekijker
- De educatief begeleiding van het NME neemt de leskisten mee
- Veldmedewerker van Landschapsbeheer Friesland begeleidt het snoeien

Wat gaan we doen?

- Opdrachten blad 1 t/m 6 maken (worden ter plaatse uitgereikt)
- Lied 'Alle gear nei bûten' zingen of yell aan de boer(in) laten horen

Belangrijk

Een EHBO-uitrusting is tijdens de veldwerkdag aanwezig. Mocht deze nodig zijn, vraag ernaar bij de veldmedewerker van Landschapsbeheer Friesland. Dit is de persoon die het snoeien in de elzensingels begeleidt.

Een hele dag buiten actief

Wat weten de leerlingen na de veldwerkdag?

- Leerlingen herkennen een els (proppen, katjes, elzenhaantje) en weten dat de els zich via water verspreidt.
- Leerlingen kennen de dieren en planten die in de elzensingels leven en snappen waarom de elzensingels zo bijzonder, speciaal en nodig zijn in het landschap. Elzensingels vergen onderhoud: om de 7 jaar snoeien, om de 21 jaar kappen.
- Voor het behoud van de Noardlike Fryske Wâlden is inspanning nodig. Leerlingen hebben de boer(in) geholpen en zijn nu ambassadeur!

veldwerkdag

INSTRUCTIES CREATIEVE OPDRACHT

Een klas is voorafgaand aan de dag door de leerkracht in 3 groepen verdeeld. Aangezien 30 leerlingen het maximum is per klas zijn er dus iedere keer per onderdeel maximaal 10 leerlingen bezig.

De veldwerkdag bij de boer bestaat uit 3 onderdelen:

1. Onderzoeksopdrachten
2. Het snoeien van de houtwallen of elzensingels
3. De creatieve opdracht

De creatieve opdracht wordt begeleid door de leerkracht(en) en eventueel door de ouders die mee zijn. De creatieve opdracht bestaat uit 2 opdrachten hiervoor wordt de groep in tweeën gesplitst: de ene helft begint met kerven, de andere maakt bijen.

Halverwege de tijd wisselen de groepjes van activiteit. Op deze manier is de groep die snijdt maximaal 5 personen groot en daardoor - met het oog op de veiligheid - overzichtelijk.

Het creatieve onderdeel duurt per ronde (net zoals de andere onderdelen) 60 minuten. Dat betekent dat na 30 minuten de groepen van het stoksniijden en het bijenmobile maken van activiteit wisselen.

Creatieve opdracht 1

EEN BIJENMOBILE

Benodigdheden

- Elzenproppen
- Vloeipapier
- Gele wol
- Schaar
- Lijm
- Stokken

Deze groep gaat een bijenmobile maken. De bijen worden gemaakt van elzenproppen, dus die moeten eerst gezocht worden. Neem de mandjes mee en ga op zoek naar voldoende elzenproppen. Proppen gevonden? Mooi, dan draai je het gele woldraad een paar slagen om de elzenprop heen.

Knip vervolgens de uiteinden van het vloeipapiertje rond. Draai het papiertje in het midden een paar slagen en 'prop' het tussen de laagjes van de elzenprop. Je kunt de vleugels er ook gewoon op vastlijmen. Draai er vervolgens nog een dun draadje garen omheen en je Bezige Bijtje is klaar! Maak er nu nog een paar bij. Zoek daarna een stokje en knoop je bijtjes op verschillende hoogtes aan deze stok vast. Tadaa! Je eigengemaakte bijenmobile van elzenproppen!

Creatieve opdracht 2

STOKKEN KERVEN

Benodigdheden

- Stokken
- Kerfmessen
- Touw

De veldmedewerker van Landschapsbeheer Friesland zorgt ervoor dat de (elzen)stokken, die bewerkt mogen worden, klaar liggen. Deze stokken zijn eerder door een andere klas bij een andere boer gezaagd terwijl ze de boer bij het beheer van zijn elzensingels hielpen. Iedere leerling krijgt één stok en één kerfmes. Laat de fantasie de vrije loop en bewerk je stok tot een hele mooie wandelstok. Er ligt ook ruw touw, voor de leerling die zijn bewerkte stok nog net wat bijzonderder wil maken. Tadaa! Je eigengemaakt wandelstok...helemaal bijzonder, helemaal uniek!

PS: hieronder zie je een jongen die het stoksnijden tijdens de veldwerkdag heeft geleerd. Is enkel ter inspiratie. Laat je leerlingen hun stok versieren zoals zij 'm mooi vinden! In de leskist zitten gelamineerde voorbeelden...

Na de veldwerkdag

Benodigdheden:

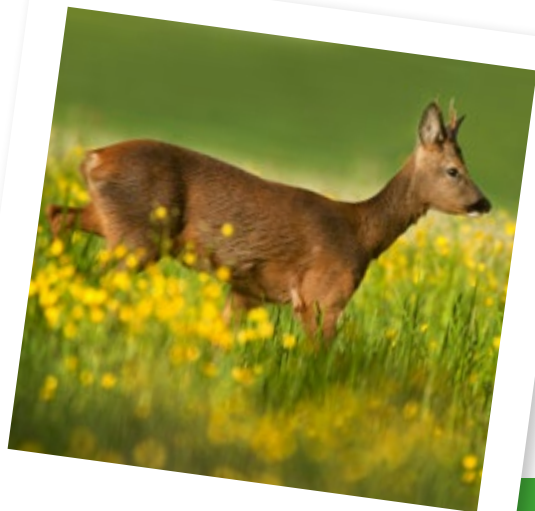
- Leerlingenboekje
- Voor iedere leerling een getuigschrift

Wat gaan we doen?

- Leerlingenboekje en ervaringen doornemen
- Getuigschrift uitdelen (zie website)
- Eventueel een extra opdracht doen: maak een muurkrant op school

De gekraagde roodstaart

Wat weten de leerlingen na de veldwerkdag?

- Leerlingen weten uit ervaring dat er gehakt en gezaagd moet worden in de elzensingels, juist om ze te kunnen laten bestaan.
- Leerlingen beseffen dat ze in een uniek landschap wonen dat de moeite waard is om te bewaren.
- Leerlingen weten wat het begrip ambassadeur inhoudt.
- Leerlingen weten dat de Noardlike Fryske Wâlden een Nationaal Landschap is, bestaande uit het coulisselandschap.

Extra opdracht: **MAAK EEN MUURKRANT OP SCHOOL**

Stal het verzamelde en gemaakte materiaal uit op een mooi plekje in school. Deze verzameling vormt dan als het ware een soort muurkrant, waardoor iedereen op school bij het zien en lezen ervan een goede indruk krijgt van wat de leerlingen tijdens de veldwerkdag allemaal gedaan en beleefd hebben.

Uiteraard biedt de eigen muurkrant ook mogelijkheden voor een presentatie 'naar buiten toe'.

Suggesties daarvoor zijn:

- fysiek in school op een plek waar veel mensen langs komen
- op een ouderavond centraal stellen in de wachtruimte
- in een door school zelf uit te geven "schoolkrant special"
- in openbare gebouwen als expositie
- digitaal op website van de school

De muurkrant zou dus kunnen bestaan uit: gedichten, verslagen, tekeningen, de zelfgemaakte wandelstokken en bijenmobiles, folders, foto's, organisch materiaal (gevonden bij het ontdekkpad of tijdens het snoeien).

De leerlingen kunnen op school de muurkrant of iets anders maken of thuis zelf aan de slag gaan. Maak een foto van het resultaat en mail die vóór de herfstvakantie naar info@noardlikefryskewalden.nl

Misschien wint jouw groep of leerling wel een mooie prijs!
Kijk voor inspiratie op www.noardlikefryskewalden.nl

Er wordt flink gewerkt

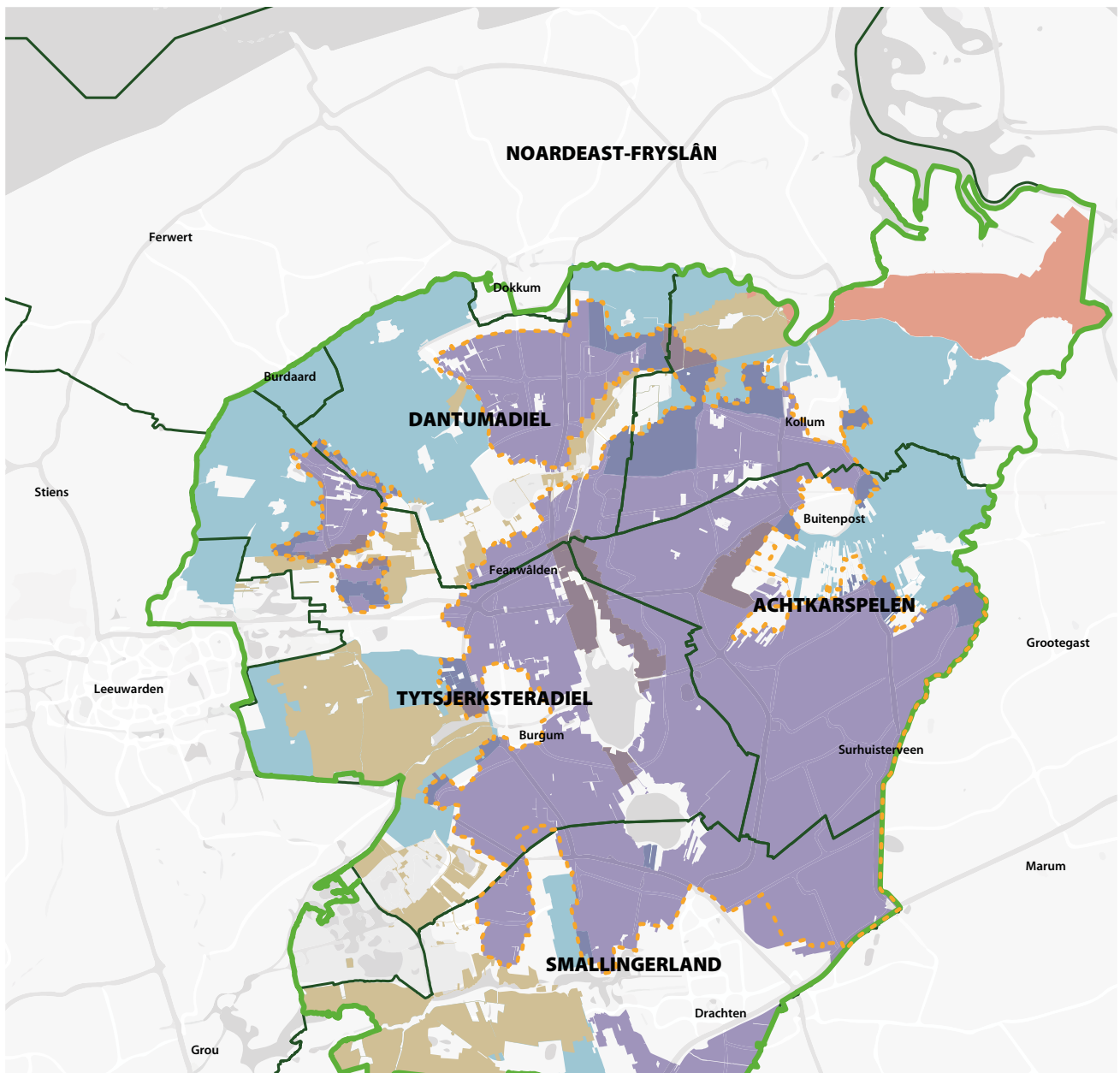

Koeien kijken nieuwsgierig toe

BIJLAGEN

- Kaart Noardlike Fryske Wâlden
- Zelf een luchtfoto maken
- PowerPoint presentatie ontstaansgeschiedenis
- Voorbeeldbrief voor de ouders
- Antwoorden bij leerlingenboekje

**KAART
WERKGEBIED**
NOARDLIKE FRYSKJE WÂLDEN

- Droge Dooradering
- Open Grasland
- Natte Dooradering
- Open Akker
- Werkgebiet NFW
- Gemeentegrenzen
- Nationaal Landschap NFW

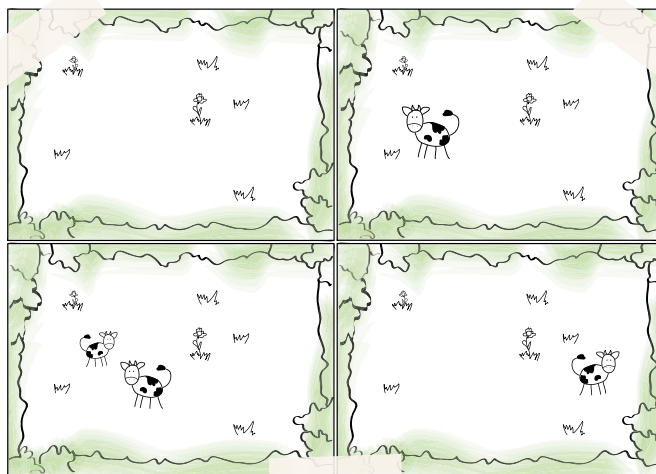
Opdracht 3 LUCHTFOTO MAKEN

Dit is een luchtfoto van de Noardlike Fryske Wâlden. Je ziet de weilanden omlijnd met elzensingels en dyskwâlen. Maak je eigen luchtfoto!

dit is
een pingo

Pak een tekenblaadje en maak aan alle kanten een elzensingel van bovenaf gezien. Als je de helft van de singel tekent, dan kunnen we ze later aan elkaar plakken.

Teken eerst de grootste bomen en daarna de struiken en de bloemen. Teken ook de dieren die je in de elzensingel kunt tegenkomen. Maak daarna het weiland. Waar wordt dat voor gebruikt? Staan er ergens gebouwen of is de boer aan het werk? In de meeste weilanden in de Noardlike Fryske Wâlden staan koeien.

De juf of meester kan de tekeningen in de klas ophangen. Als alle tekeningen aan elkaar hangen, is het net het coulissenlandschap van de Noardlike Fryske Wâlden.

Noardlike Fryske Wâlden

Takomst foar in unyk lânskip

1

Us Nasjonaal Lânskip Noardlike Fryske Wâlden

"Lange smalle percelen, olt veroverd op het veenmoeras, worden begrensd door dijkwallen en elzensingels. Daartussen liggen verspreid in dit dekzandlandschap plassen water, dobben, die vaak worden gebruikt als drinkplaats voor het vee, en pingoruïnes, overblijfselen uit de ijstijd."
(introdúctie webside nasjonale lânschappen)

2

Begrenzing Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden

3

4

Ontstaan Noordoost-Friesland

- invloed van de ijstijden
- ligging op de rand van het continent:
 - grote invloed van zee en rivieren
 - afzetting van verschillende grondlagen

- potklei (Elsterien)
- keileem (Saalien)
- dekzand (Weichselien)
- pingoruïnes
- zwerfkelen etc.

5

Ontstaan pingoruïnes

6

Ontstaan veengronden:

- potklei en keileem laten het water slecht door: natte gebieden
- verlanding door de groei van veenmos
- planten sterven af en vergaan gedeeltelijk
- ontstaan van veen

Klyster pingo&pet

7

Vroege middeleeuwen

- invloed van Noordzee
 - veen werd weggeslagen
 - afzetting van klei
 - ontstaan van Mieden

Klyster pingo&pet

8

1500 - 1940

- ontstaan Veenkolonies: hoogveen wordt afgegraven, vnl. voor kleinschalige industrie en eigen gebruik, veen is te slecht voor grootschalige ontginning.
- ontstaan heidedorpen: op arme zandgronden trekken landlopers en werkeloze veenarbeiders hun hutten op
- ontstaan landbouw

Klyster pingo&pet

9

Ontstaan Elzensingels 1850-1950

landbouwgrond ontwateren, door sloten te graven haaks op bestaande afwateringen.

Gevolg:
spontaan ontstaan van elzensingels: zaad verspreidt zich via water (opschot)

Klyster pingo&pet

10

Functies:

- verdeling van gemeenschappelijke gronden
- afbakening
- veekering
- beschutting
- voedselaanvulling
- gebruiksvorwerpen
- brandhout

Elzensingel, langs sloot:
enkele of dubbele rij bomen
els, grauwe wilg, schietwilg, es, vlier

Dykswâl, aarden wal:
hoger gelegen grond
eik, berk, sleedoorn, geoorde wilg, esp

Klyster pingo&pet

11

Ontwikkelingen 1950 - nu

schaalvergroting, mechanisatie, specialisatie, prikkeldraad, kunstmest,....

Gevolg:

- elzensingels verdwijnen / worden niet meer onderhouden
- verlies van kleinschaligheid
- verlies van biodiversiteit
- erosie
- verlies van identiteit van het landschap

Nieuwe functies:

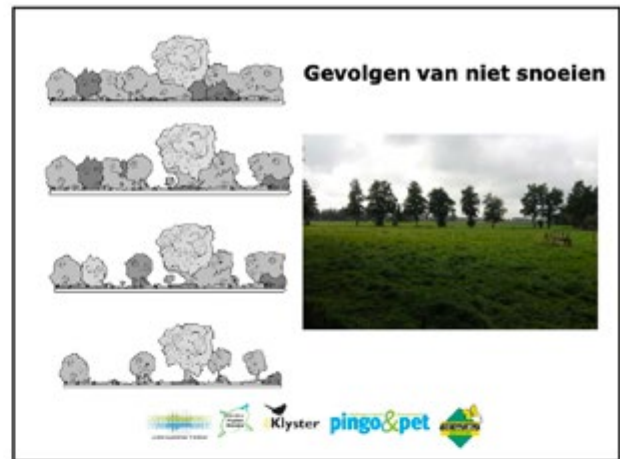
- cultuurhistorie
- lokale identiteit
- woonomgeving
- biodiversiteit
- ecologische verbindingzone
- educatie

Klyster pingo&pet

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

Voorbeeldbrief

VOOR OUDERS

Beste ouders,

Honderden bovenbouwleerlingen van basisscholen in en om de Noardlike Fryske Wâlden ontdekken dit najaar hun eigen leefomgeving (Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden). Ze voeren daarbij onderzoeksopdrachten uit, gaan bij een boer op het erf daadwerkelijk aan de slag met natuurbeheer (snoeien) en uiten hun creativiteit tijdens een opdracht bij de boer.

Volgende week gaat uw zoon of dochter deelnemen aan deze veldwerkdag. Denkt u er daarbij aan, dat uw zoon of dochter het volgende meeneemt:

- Lunch
- Oude, warme kleding
- Laarzen
- Regenkleding
- Pennen
- Zorg ervoor dat de fiets in orde is

Ook voor de begeleidende ouders geldt dat zij lunch, warme kleding, laarzen en regenkleding meenemen!

- Datum
- Locatie en tijdstip vertrek (met auto of fiets)
- Locatie veldwerkdag
- Tijdstip weer terug op school
- Naam en telefoonnummer begeleidende leerkracht

LET OP: wees bedacht op de aanwezigheid van teken! Zorg ervoor dat u uw zoon of dochter bij thuiskomst controleert op teken. Bij deze brief treft u extra informatie aan over teken.

Binnen het project Noardlike Fryske Wâlden, Takomst foar in unyk lânskip werken de volgende organisaties samen: Vereniging Noardlike Fryske Wâlden, Landschapsbeheer Friesland, NME-Centrum De Klyster, Pingo & Pet en NME de Naturij.

Antwoorden

BIJ LEERLINGBOEKJE

Opdracht 1

Iemand is een Wâldpyk als hij/zij in het gebied van NFW geboren is.

Opdracht 2

Iemand is een Wâldpyk als hij/zij in het gebied van NFW geboren is.

Opdracht 3

Hang alle luchtfoto's in de klas op

Opdracht 4 tijdens veldwerkdag

Vertaling Wâldsang

Mooi zonder weerga zijn de Wouden
Schaduwend groen alom in 't rond,
Blijlachend bouwland, grazige weiden,
Zingende vogels, zanderig de grond.

Meimaandse pronkzaal zijn onze Wouden,
't Hof vol van bloesemwit, nachtegaal zingt,
Koetjes in 't weiland lopen te grazen,
't Graan wuift op velden, alles hier blinkt.

Friese bewoners hebben de Wouden:
Zij leven recht en slecht, blij en bemind,
Was van vertoon, immer gul en eenvoudig,
Altijd dezelfde, waar men hen vindt.

Opdracht 5

Niet waar, waar, waar, waar

Opdracht 6

Er staan struiken en kruiden onder de
bomen
De bomen zitten vol met bladeren
Dan verspreiden die zich
Via het water
Via het water

Colofon

Herziene uitgave juli 2021

Samenstelling

Vereniging Noardlike Fryske Wâlden,
Landschapsbeheer Friesland, NME-Centra De Klyster,
De Naturij en Pingo & Pet. IVN heeft bijgedragen aan
de totstandkoming van het lesmateriaal (eerste druk)

Foto's

Medewerkers en Marcel van Kammen

Illustraties

Ellen Tierie

Vormgeving

Custard on & offline communicatie

De hele dag buiten bezig...

Creatief aan de slag!

TAKOMST FOAR IN UNYK LÂNSKIP

Noardlike
Fryske Wâlden

Takomst foar in unyk lânskip is
financieel mogelijk gemaakt door:

provinsje fryslân
provincie fryslân

achtkarspelen
GEMEENTE

gemeente | tytsjerksteradiel
w o m f n j
g r t h b s e
s g s e
e

gemeente
dantumadiel

Drachten | Smallingerland

GEMEENTE
NOARD
EAST
FRYS
LÂN

NATIONALE
POSTCODE
LOTERIJ